

УДК 821 (470+430)

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2021.246098>Тетяна Чонка*

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА СУТНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТАТОРСЬКОЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ: «ДНК» (Сергій Жадан, Юрій Винничук, Ірена Карпа, Фоззі, Андрій Кокотюха, Володимир Рафасенко та Макс Кідрук)

Однією з характерних ознак сучасної української літератури є її новаторські пошуки на всіх рівнях – жанрово-тематичному, мовно-стилістичному тощо. Предметом наукової розвідки є експериментаторський проєкт (антологія, сімейна сага, роман у новелах) «ДНК», авторами якого стали семеро самобутніх, не схожих між собою авторів – Сергій Жадан, Юрій Винничук, Ірена Карпа, Фоззі, Андрій Кокотюха, Володимир Рафасенко та Макс Кідрук.

Об'єктом нашого дослідження є жанрово-стильова та ідейно-тематична характеристика кожної новели та їх ідейно-сислової цілісності. Зважаючи на ідіостиль кожного з авторів, ми здійснили пообразний аналіз героїв: їх світогляду, поведінки, мрії, мови.

У ході дослідження можемо констатувати, що хронотоп подій, мова, стилістичні й жанрові особливості – усе спрямоване на всеохопне розкриття життя України й українців на піках історії. Саме антропологічний принцип аналізу цих творів має бути вихідним сьогодні і зараз, коли не лише наша країна, а загалом людство перебуває в ситуації гуманітарної катастрофи. Проблема всіх часів і народів полягає в небажанні дослухатися до художнього слова, до намагання митців (інтуїтивного, підсвідомого, а подеколи й конкретно орієнтованого) змусити своїх сучасників задуматися над конкретними цінностями й пріоритетами, особистими й національними, враховуючи досвід минулих поколінь. Ми переконані, що поява «ДНК» зумовлена саме такою конкретно екзистенційною необхідністю – потребою в переосмисленні нами уроків історії з належними висновками.

Ключові слова: сучасна українська проза, сімейна сага, роман у новелах «ДНК», Сергій Жадан, Юрій Винничук, Ірена Карпа, Фоззі, Андрій Кокотюха, Володимир Рафасенко, Макс Кідрук.

Chonka Tetiana. Existent essence of experimental modern Ukrainian prose: «DNK» (Serhiy Zhadan, Yuriy Vynnychuk, Irena Karpa, Fozzi, Andriy Kokotyukha, Volodymyr Rafaenko and Max Kidruk).

One of the characteristic features of modern Ukrainian literature is its innovative exploration at all levels such as genre-thematic, linguistic-stylistic, etc. The subject of this scientific investigation is an experimental project (family saga, novel in short stories) «DNK», the authors of which are seven original but different authors – Sergei Zhadan, Yuri Vynnychuk, Irena Karpa, Fozzy, Andrei Kokotyukha, Vladimir Rafaenko and Max Kidruk.

The object of our study is the genre-style and ideological-thematic characteristics of each novel and their ideological and semantic integrity. Given the idiosyncrasy of each of the authors, we made a figurative analysis of the characters which includes their worldview, behavior, dreams and language.

In the course of the research we can state that the chronotope of events, language, stylistic and genre peculiarities are all aimed at comprehensive disclosure of the life of Ukraine and Ukrainians at the peaks of history. It is the anthropological principle of analysis of these works that should be the starting point today and now, when not only our country, but humanity in general is in a situation of humanitarian catastrophe.

The problem of all times and peoples is the unwillingness to listen to the artistic word, to the efforts of artists (intuitive, subconscious, and sometimes specifically oriented) to force their contemporaries to think about specific values and priorities, personal and national, taking into account the experience of past generations. We are convinced that the emergence of «DNK» is due to such a specific existential need, that is, the need for everybody to rethink the lessons of history with the necessary conclusions.

* Тетяна Чонка, кандидат філологічних наук у галузі літературознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Берегове, Україна); e-mail: tchonka14@gmail.com.

Keywords: modern Ukrainian prose, family saga, novel in short stories «ДНК», Serhiy Zhadan, Yuriy Vynnychuk, Irena Karpa, Fozzy, Andriy Kokotyukha, Volodymyr Rafaenko and Max Kidruk.

Постановка проблеми. Щоб мати об'єктивні знання про історичний шлях народу, конкретної нації, не потрібно вивчати томи підручників з історії, адже не секрет, що їх часто пишуть «переможці» – достатньо докладно вивчити долю однієї людини, а ще краще – кількох поколінь однієї родини. Сучасна українська література дає читачам таку можливість, зокрема такі твори, як «Солодка Даруся» Марії Матіос, «Століття Якова», «Соло для Соломії» Володимира Лиса та обраний для дослідження роман «ДНК», розкривають екзистенційну сутність існування української нації протягом останніх двох століть на прикладі життєвої долі «маленьких людей».

Матеріалом для дослідження обрана сімейна сага «ДНК» (2016 р.), написана сімома українськими авторами (Сергій Жадан, Юрій Винничук, Ірена Карпа, Фоззі, Андрій Кокотюха, Володимир Рафаєнко та Макс Кідрук). Цей роман – художній експеримент, авторами ідеї якого є Сергій Жадан та Фоззі, – стилістично абсолютно різноплановий, що є цілком виправдано й символічно.

В анотації до роману розкрито не тільки жанрову специфіку та тематику, але й акцентовано на ідейному навантаженні: «У не надто віддаленому майбутньому звичайний український студент престижного китайського університету стає піддослідним у науковому експерименті: розшифровка генетичного коду дасть йому змогу особисто пережити найяскравіші моменти з життя предків. Сім історій у книжці – сім спогадів, які дивним чином зберігалися десь у структурі ДНК нащадка протягом 150 років, до далекого 2057-го. Це сім переконливих голосів: паризький акцент, батьрська говірка, «вспоминання о мрачной красоте дымящихся донбасских терриконов»... Ще чотири секретних складові – і науково-фантастичний роман неочікувано перетворюється на правдиву розповідь про батьків і Батьківщину: про пошуки справедливості й гіркі розчарування, перемоги й поразки, про відчайдушну сміливість і ницість, що про них не можна забувати. Пошматована, розкидана по світу примхами долі, родина Чумаків утратила головне – зв'язок поколінь. Чи не в цьому полягає трагедія всього українського народу? І хто навчиться на наших помилках?»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наскільки неочікуваним, експериментаторським є поєднання митців, настільки ж різноплановою є рецепція цього роману: абсолютно протилежні відгуки щодо кожного з авторів – від щирого захоплення й до відвертого несприйняття. Природно, що більшість рецензій та відгуків знаходимо в інтернет-джерелах, адже проєкт є експериментаторським, неочікуваним, насамперед через поєднання самотутніх, не схожих між собою авторів, які викликають інтерес у такої ж різномірної читацької аудиторії, що, зокрема, можемо прослідкувати в читацьких відгуках на livelib.ru³, назви двох із них видаються нам особливо доречними й актуальними: «Те, що люди не вчаться на помилках історії, – найголовніший урок історії» (О. Хакслі) та «Постмодерний підручник української історії».

Сумно, що серед науковців побутує думка про переваги комерційної передумови написання роману, адже такий вихідний підхід до його сприйняття однозначно негативно впливає на горизонти інтерпретації. Літературний критик Г. Улюра констатує той факт, що «якось непомітно (але не безболісно) актуальна література поділилася на Творців і Проекти. Творці надалі працюють “на

³ Детальніше: <https://www.livelib.ru/book/1001847199-dnk-sbornik-sergej-zhadan>.

безсмертя”. Проекти відтак працюють “на продукт”. ... І як із цього всього зробити роман, щоб книжка не залишилася збірником оповідань “з нагоди”?.. Ви передбачаєте відповідь: “Ніяк”? ... Боюся, такою вона і є. Найкращій відгук на “ДНК” із тих, що зустрічала: “Була б хороша книжка, аби не сюжет”. ... Три з семи. Хороша десь на 40 % книжка ...» [див.: Улюра 2017].

Проте дозволимо собі констатувати той факт, що з певним упередженням сприйняли не лише «ДНК», а й роман визнаного класика української літератури – Ліни Костенко (роман «Записки українського самашедшого»), який однозначно є настільки ж експериментаторським для неперевершеної поетеси, яка неочікувано для всіх перейшла на прозу, як і співтворчість митців молодшого покоління, – «ДНК».

Постановка завдання. На нашу думку, необхідно насамперед узяти до уваги мотивацію, так би мовити, передумови до написання подібних творів, а лише тоді братися до аналізу та висновків про їх естетичну довершеність чи недоліки. Однозначно, що остаточною, правдивим і невідкупником критиком є час, а тому нам, сучасникам, насамперед необхідно брати до уваги, що ці твори написані саме для нас – ми і є метою та бажаним реципієнтом для авторів. Ми переконані, що поява названих нами творів зумовлена саме такою конкретною екзистенційною необхідністю – потребою в переосмисленні нами уроків історії з необхідними висновками й бажанням свідомої і відповідальної комунікації та здатністю до справжніх учинків як в особистому, так і в суспільному просторі нашого повсякдення.

Підтвердження нашої думки знаходимо уже в «Intro» до роману, яке завершується словами: «Добре, досить чекати, я запрошую літераторів, які відкриють вам сім історій, що змінять цей світ. І мені особисто дуже хотілося, щоб на краще» [ДНК 2016, с. 9].

Методи дослідження. У роботі використано описовий, культурно-історичний методи та частково метод системного аналізу художнього твору.

Виклад основного матеріалу. Хронотоп подій, мова, стилістичні й жанрові особливості – усе спрямоване на всеохопне розкриття життя України й українців на піках історії. Невипадковим є й авторство та послідовність новел: Сергій Жадан (1974 р. н.), який народився на Луганщині, а проживає в Харкові, стисло, іронічно, літературною українською мовою починає оповідь про події початку ХХ століття з усіма його перипетіями на прикладі короткого життя Марка Чумака, який жив і помер заради однієї ідеї – відродження України як держави зі своєю мовою. Не випадково події цієї новели переважно відбуваються в Харкові, адже сам Жадан, як відомо, брав активну участь у подіях Помаранчевої революції та в харківському Євромайдані.

Марко (1886–1915), хоча й народився в родині священника, у Бога не вірив, проте зі щемом у серці з дитинства слухав «сентиментальні й фантастичні оповіді з козацької старовини чи перипетії малоросійської історії» [ДНК 2016, с. 15] і, навчаючись проти своєї волі в духовній семінарії, «почав перейматися питанням про реальну вагу українства як політичної концепції, його означеність і присутність у реальному житті» [ДНК 2016, с. 15]. Найбільше його турбувало питання «Як боротися за Україну, якої немає?» [ДНК 2016, с. 18], яка існувала лише в його серці. Його батько відмовився від сина, Марко брав участь у діяльності «українського гуртка» юнкерського училища, підтримував революційну діяльність братів Духовних, читав цензурованого Ніцше, став активним свідком створення Люботинської республіки, після розгрому якої

змушений був емігрувати до Румунії. Повернувся до Львова, щоб знову взяти до рук зброю для участі у Великій війні на боці стрілецької частини. Останнє, що його хвилювало перед смертю: «Хто прирік мене блукати світом? ... Охоплені ідеєю відвоювати свою Україну, вийняти її зі свого серця й дати їй прорости в кривавому повоєнному ґрунті, ми змушені були йти вперед, зі зброєю в руках, чуючи ... як наші супротивники говорять тією ж таки мовою, що й ми ... вірячи в те, що наші жертви не будуть марними, а з нашого чину постане цілком інший світ – сповнений мужності й справедливості. ... Випадало мені бути біженцем, утікачем, без країни й прапора, з ідеєю в серці, з мукою на душі, з підробленим паспортом у кишені» [ДНК 2016, с. 38–39]. Марко помер у 29 років, залишивши по собі доньку Терезу та сина Андрія від лютеранки Аглаї та доньку від єврейки Анни.

Події другої новели «Андреас» Юрія Винничука (1952 р. н.) переносять читача до Львова (де проживає письменник). Андрій (1908–1998) – син Марка від німкені Аглаї – антипод свого батька: його життєве кредо – вижити і жити за будь-якої влади, і головне – жити добре будь-якими способами, звідси і нове прізвище – Попель. Отже, Чумак став Попелем – зовсім не випадкова гра слів, до якої ми ще повернемося пізніше. «У мене ніколи не було жодних політичних переконань, зате було велике бажання жити ... вільно й весело, наче метелик ... життя задля життя. ... це не так просто, бо життя сповнене різноманітних перепон, які доводиться долати, але мені якось поки що це вдається, цим я відрізняюся від свого батька. Мій батько скидався на перекотиполе, куди його тільки не заносило! От він начебто мав сформовані політичні переконання... поліг десь у бою з москалями. ... Я постановив собі, що повинен вибиватися на поверхню будь-що-будь, які б гурагани не бушували над головою» [ДНК 2016, с. 42]. Яскравим спогадом дитинства Андрія є подорож із Києва до Львова на возах з пораненими стрільцями, від яких він з матір'ю й дізнався про смерть батька. Серед них було й кілька австрійців, які поверталися додому, «втративши віру в цей Богом проклятий народ, який не здатен змобілізуватися, не здатен стати одним цілим і розсипався на безліч отаманів, пройдисвітів, невдах, гультіпак і відчайдушних героїв» [ДНК 2016, с. 43]. У концепції роману лише яскравий, вагомий спогад зберігається у ДНК нащадків, а отже, для маленького (у майбутньому – аполітичного) Андрія ці роздуми австрійців стали визначальними в його сприйнятті своєї країни. Залишившись у Львові, разом із засвоєнням незвичної і дивної для нього мови – галицького діалекту, Андрій пізнає й нове життя: «... мені подобалося батярське життя ... Одне слово, перебивався я з табаки на тютюн, аж поки не втелюючись в таку історію, що заgrimів до буцегарні надовго. Разом із Левком, давнім моїм кумплем, поцупили ми течку в одного фацета» [ДНК 2016, с. 44–45]. Уже з цього невеликого уривку простежуємо, наскільки відрізняється мова новели від попередньої: батярський сленг, діалектизми, просторічна й лайлива лексика, суржики – емоційно забарвлюють стиль оповіді Винничука, привносячи в неї різнонаціональний львівський гумор.

З цієї «буцегарні» й починаються життєві перипетії героя-пристосування: він повідомляє начальнику, що є членом «підпільної комсомольської ячейки й украв течку в пана Томашевича ... я сказав, що коли нарешті моя віковічна мрія здійснилася і я опинився в Советському Союзі, то хотів би від усього серця працювати на Власть Советів» [ДНК 2016, с. 46]. Проте розуміючи, що з радянською владою він рано чи пізно потрапить чи в Сибір, чи в Казахстан,

разом з Левком тікає до німців, і до Львова вони повернулися вже разом з німцями: «Людей на вулиці вивалило безліч ... одні усміхалися, інші супилися, але в усіх в очах світилася надія, що так, як було за руських, уже не повториться» [ДНК 2016, с. 48]. Тим часом матір Андрія «москалі вивезли на Сибір, бо німкеня, а в ... хаті поселилися якісь Совети» [ДНК 2016, с. 48]. Щоб повернути собі хату, Андрій «здає» німецькому кримінальному комісарові Герхарду Крауху п'ять «жидівських сімей», яким «вручать квитки на пароплав з Гданська до Палестини» [ДНК 2016, с. 51]. Проте квиток у нове життя отримав тільки Андрій, який здобув собі нове ім'я – Андреас Попель: він, завдяки прихильності Крауха, відкрив у своїй хаті на Голоскові маленьку кнайпочку; «здав» свого сусіда, єврея Рожанца, німцям, бо уподобав пані Ружанську, при народженні Крагель, з якою одружився, пригрозивши, що німці дізнаються і про її єврейське походження. Коли німецькі війська почали втікати зі Львова, Андреас забезпечив себе «пропуском» і до нової влади, хитрістю зачинивши Крауха у своїй пивниці. Фінал відкритий і у стилі Юрія Винничука завершується гумористично: «Я думаю, коли-небудь ми зустрінемося всі разом у пеклі й добряче посміємося з наших пригод» [ДНК 2016, с. 73].

Неочікувано, але водночас і не випадково єдина жіноча доля нащадків Чумаків – Гафії – онуки Марка і єврейки Анни (його другої дружини) подана Іреною Карпою (1980 р. н.) (теж єдиною жінкою серед авторів «ДНК»). Гафія (1945–2010) – емігрантка, живе в Парижі, розмовляє прикарпатським діалектом, молодіжним сленгом, нерідко й вульгаризмами, та вкрапленнями французької (нагадаємо, що Ірен Карпа наразі проживає в Парижі та одружена з нащадком Віктора Гюго). Незважаючи на насиченість оповіді історичними подіями та іменами (Сибір, Сталін, Шульгин, Винниченко), усі вони є спогадами не самої Гафії, а жінки, в яку вона закохалася (як без епатажу), яка якраз і була її найяскравішим спогадом, – Софії Яблонської – «Софія не грала в Україну, вона нею й була – революційною, сильною, незрозумілою. Софія, як і всі ми, несучи в собі прірву, цю прірву щоразу перестрибувала. Вона будувала й будувала. Себе, будинки, книжки. Це був її спосіб вижити в нашій внутрішній країні прірв» [ДНК 2016, с. 87].

Гафії 15, проте її думки і мрії навряд чи відповідають такому юному віку, зокрема і її судження про предків і батьківщину: «А я не знала нічого. Навіть про Україну. Бо ніхто в наш час не міг точно сказати, де та Україна взагалі. Де вона починається, де закінчується. Хто за останні роки був емігрував, хто сам лишився, кого повернуто назад. Один мій двоюрідний брат був в «СС-Галичина», тож мусів тікати, чудом рятуватися, через Англію дістався до самої Америки. Іншого брата забрали в кінці війни на фронт, він втратив ногу, а кілька років по тому стало закрито все – він не міг спілкуватися з братом навіть листами. Між усіма нами зробилося по прірві. І в таких прірвах була вся Україна. Не знаю чого, але в ті прірви хочеться кричати. Тільки від крику вони робляться ще більшими ...» [ДНК 2016, с. 76]. Із сімейних переказів згадує, що «у тети Василя чоловік теж у криївці в лісі жив, а як прийшли по нього емгебісти, то один із тих, що був у формі ..., з масними губами і добрими очима, вихопив був у Василя її немовля – хлопчика чотирьох місяців, узяв за ноги й почав бити головою об дерево ... Василя вмліла тоді, але не збожеволіла. Живе, кажуть, далі. А мені навіть жити з таким зняттям важко. Я би його в прірву. Разом з усіма сльозами, стиснутим горлом, безконечним горем. У прірву. Я би так хотіла бути

з якихось інших країв. Із тих, де ніколи не було війни, приниження, люті» [ДНК 2016, с. 77].

У свої 15 Гафія вже давно пече тістечка й продає їх у Парижі та мріє стати архітектором. Крім «цьоці Олі», з якою вона живе, не має ніякої рідні (ще десь у Читинській області, в Сибіру, живе її двоюрідна сестра Юстина: «Далекі листи, що із запізненням, обривками, усно доходять нам деколи – це наче ниточки роду. Мені вони дуже важливі» [ДНК 2016, с. 78]). Вона не пам'ятає свого батька, якому було 52, коли вона народилася, а мама померла, коли їй було 13. Гафія має мрію: «Зберу ще трохи грошей і піду вчитися. І колись – тобто зовсім скоро, коли Україна стане вільною, – я повернуся туди й буду ватиму людям красиві й просторі будинки замість отих от тісних кубиків із високими стелями. Хтось мені казав, що в народі їх називають хрущовками. І що подекуди підривали пишні дореволюційні доми, аби заставити все таким ущільненим одороблом, у яке побільше влізе нужденного пролетаріату. А пам'ять у людей така коротка, що вже й самі повірили, буцімто то не Совіти, а німці у війну попідривали все ... Ніщо, ніщо не мало права залишатися в Україні красивим» [ДНК 2016, с. 84–85].

Гафії хотілося «вбити з себе сліди чужих минулих життів – усі ці прірви й сльози, тяжкі спогади, перекази й почуття провини за те, що я зараз тут, і мені навіть буває добре» [ДНК 2016, с. 88]. «Комплекс уцілілого» – спадок українців-емігрантів, утікачів від системи. Гафія пригадує радість мами з приводу смерті Сталіна: «є повно людей, смерть яких викликає полегшення, наче виконана обіцянка. ... Дякувати Матері Божій! Померло то гівно, най би йому дісталося найгірше пекло! Нема нема більше Сталіна!» [ДНК 2016, с. 89].

Ірена Карпа з жовтня 2015 року є першим секретарем з питань культури посольства України у Франції. Тож не випадково її героїня говорить про систему виховання й освіти: «тут від самого початку малих французів учать, ким пишатися – художниками, поетами, композиторами. Певно, аби назавжди знали, хто вони, звідки й не були ніколи втраченими» [ДНК 2016, с. 95], «... бо більш утрачених, ніж українці, на цей час бути не могло ...», – цитує вона Гертруду Стайн, адже, «що ми самі про себе знаємо?» [ДНК 2016, с. 96]. У контексті досліджуваного роману це не просте риторичне запитання, а настійлива вимога – ідея усього «ДНК» – про СЕБЕ треба знати й передавати нащадкам свою історію й культуру, щоб не бути перекотиполем у вселенній.

Наступна новела Фоззі (Олександра Сидоренка, 1973 р. н., Харків) «Гени Гены», написана російською мовою, – одна з найбільш напружених, адже відтворює трагічні реалії життя в СРСР з кульмінацією – вибухом атомної бомби в Першотравневому та смертю головного героя Гени (1952–1974) (сина Андріаса) від онкології.

Про свого батька Гена знав небагато: що той родом з Харкова, довго жив у Польщі, від чогось переховувався в глухомані, де за півтора місяця до народження сина одружився з його матір'ю, «откинувшись во второй раз, он остался на севере» [ДНК 2016, с. 106]. Із цього всього Гена зробив для себе висновок: «... в этом и есть смысл жизни – продолжать фамилии и надеяться, что детям придется мучиться поменьше нашего. Хоть на чуточку» [ДНК 2016, с. 107]. Ріс він без батька, навчався в ПТУ, яке не закінчив через іспит з історії КПСС, і «полетел, шо аист, служить Советскому Союзу» [ДНК 2016, с. 115]. «... когда пацанов разбирали покупатели, я особо и не переживал – детей сидевших отцов было полно, но с родственником за границей, еще и воевавшим на стороне врага, мне ничего секретного, далекого и опасного не светило. Так и

получилось – меня забрали одним из последних, вместе со шлаком из сидевших и доходяг – в стройбат» [ДНК 2016, с. 116]. Відслужив у Казахстані, в Капустиному Яру, де «взрывали атомные бомбы, запускали ракеты, тут же что-то разрабатывали» [ДНК 2016, с. 119].

Повернувшись з армії, одразу одружився, «по залету»: «Хохлы вообще такие грязнули, – заявила моя новая теща и повернулась по сторонам – все ли поняли. – Но ничего, моя Надежда его отмое» [ДНК 2016, с. 121]. Коли народився син Максим у 1972 році, повезли малого показати родичам до Першотравневого, у якому вже кілька місяців палав газовий факел, який саме цього дня вирішили зупинити ядерним вибухом⁴: «Господи, ну неужели они такие враги нам, чтобы взорвать факел атомной бомбой и никому не сказать, не предупредить, не вывезти гражданских людей подальше этого луга, до которого радиоактивной пыли лететь пару минут? Чья это ошибка? Кто этот враг народа?» [ДНК 2016, с. 132]. Ці роздуми головного героя, який намагався захистити своїх близьких – бабусю, дідуся, маму, дружину й новонародженого сина – знову-таки риторичні запитання, які би не мали права залишатися риторичними і для читача-сучасника.

Те, що вони побачили в Першотравневому, було важко уявити собі навіть тим, хто пережив війну: зруйновані будинки, трупи домашніх тварин ... А голова села, якого під час вибуху поряд з односельцями не було, у противогазі ходив по селу із солдатами і роздавав безкоштовну горілку. На звинувачення діда Павла: «Сука, Хіросіму нам учинив! ... Мало вам війни було, мало того, що своїх поїли, так тепер бомбу скинули?» голова звернувся до Гени: «Гена, ты партийный? ... Должен пример подавать родственникам, тем более классово несознательным, без пяти минут врагам» [ДНК 2016, с. 136]. На питання, чому не вивезли людей на безпечну відстань, Лисенко ще й підвищив тон: «Ты шо, дурной? Тут столько сел, а слухи? А западные голоса?» А на питання: «А люди?» Гена отримав абсолютно безглузду відповідь: «Так а шо люди, сказано всем водку пить, выводит радиацию» [ДНК 2016, с. 136]. Дід помер першим за пів року, через рік бабуся: «К тому времени умерла где-то четверть пожилых жителей Першотравневого – онкология, мать ее. Я очень надеюсь, что она достала кого-нибудь из тех, кто приехал в то воскресенье на черных «Волгах» принимать работу» [ДНК 2016, с. 136].

Трагедія не оминула і родину Гени: русифіковані партійні родичі дружини звинуватили його у безвідповідальності; щодо факту злочину проти людей, теща категорично заявила: «Твои пожилые, их не жалко и там, где нужно, лучше знают» [ДНК 2016, с. 138] і одразу відвезла доньку з онуком якнайдалі від Гени, змінили їм навіть прізвище, щоб він ніколи не зміг їх знайти. Розлучили їх заочно, «из семейного общежития ... переселили в мужское, где на каждом шагу было нарыгано и пахло самым дешевым портвейном» [ДНК 2016, с. 139]; кращий друг, Сєрий, одружився й за іронією долі оселився в його кімнаті, а після партійних зборів, на яких Гена посмів уголос заявити про злочини держави проти своїх же громадян, зокрема й про атомну бомбу, і з роботи вигнали, і друг

⁴ Постанову про застосування промислового ядерного вибуху для зупинки газового фонтану було підписано особисто Леонідом Брежневим і Олексієм Косигінім. Виконання вибуху доручили Міністерству середнього машинобудування СРСР. Жодну з військових частин, дислокованих в Українській РСР, не було залучено для виконання спецзавдання. Охорону місцевості навколо факела здійснювали війська КДБ і підрозділи МВС СРСР з Москви. Усі учасники експерименту дали підписку про нерозголошення протягом 15 років. 9 липня 1972 року, рівно о 10 годині ранку за місцевим часом ядерний пристрій здетонував. Докладніше див.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

повністю відвернувся. Показовим є звернення парторга до Гени – «товарищ Пепел» – метафора, яка в його долі стала реальністю: він помер від онкології, самотній, нікому не потрібний, на вулиці, з бажанням, щоб йому приснився його син Максимка.

Реалії побуту в Радянському Союзі описано натуралістично в усіх деталях розмовно-побутовим стилем, насиченим суржиком, нецензурною та просторічною лексикою.

Андрій Кокотюха (1970 р. н., Ніжин) веде оповідь про паралельну гілку роду Чумаків по дідівській лінії – Бориса Кутового (Банана) (1979–2042), батько якого змінив прізвище, щоб забезпечити синові пролетарське походження. Новела починається «мудрою фразою ... – у час тотальної розгубленості ніхто не міг чітко визначити вектор власного руху та руху своєї країни. Адже не відчував країну своєю, лиш користав із неї ... Проте я досяг того що маю ..., бо гнув одну лінію: прагнув принести людям якусь користь. Благословенні дев'яності роки відкрили масу можливостей. Шукай себе й обов'язково знайдеш. Навіть якщо плістимеш за течією – винесе каламутна хвиля» [ДНК 2016, с. 144]. Борис чітко констатує «гріхи» їх роду: його прадід – рідний брат священника (батька Марка), а «релігія – опіум для радянського народу» – ворог марксизму-ленінізму – офіційній релігії радянської влади. Марко одружився з єврейкою, а євреїв влада не любила. Уже це давало підстави КДБ взяти над усіма Чумаками негласний нагляд. Сповнена абсурду пафосна промова кадебіста: «А те, що в тебе людина з прізвищем Чумак – передовик соціалістичного виробництва, нічого ще не значить. Вона маскується ... ці приховані вороги отак граються. Навіть якщо не отримали завдання. Потім самі запропонують послуги іноземним спецслужбам» [ДНК 2016, с. 148] стосувалася бабусі Бориса, Зої. Його батько, щоб жити спокійно, взяв прізвище дружини і став Кутовим, почав пити горілку: «Так він сублимував своє генетичне дисиденство» [ДНК 2016, с. 148]. Після проголошення Україною державної Незалежності залишився безробітним: «Після 1991 року тішитися чоловіком, котрий не вписався в нові реалії та нічого не робить, суперечило вимогам доби» [ДНК 2016, с. 150]. Проте Борис з дитинства засвоїв істину, що ним мають пишатися і він мусить бути потрібним. Як «морально нестійкий» уникнув Афганістану, звідки чимало хлопців повернулися додому в цинкових гробах, проте пройшов через усі випробування радянської армії: «прав «дідам» онучі, чистив зубною щіткою очко й ходив за них у наряди» [ДНК 2016, с. 161]. Неможливість реформувати армію підвела його до думки про необхідність реформувати Радянський Союз і тоді він пристав до лав національного визвольного руху: «Іншої дороги нащадку Чумацького роду, генетично постраждалому від режиму, тоді не було» [ДНК 2016, с. 162]. Почав з носіння вишиванки, співання стрілецьких пісень, руйнування пам'ятників Леніна, а коли Україна здобула Незалежність, його боротьба втратила сенс і він почав пити, підпільно варити самогон, під час розборок рекетирів із силовиками чудом залишився живим і відчув внутрішню потребу «вчити й направляти людей самотужки» [ДНК 2016, с. 169], повернувши собі прізвище Чумак. «Я говорив і писав усе, що думав. Оскільки прізвище Чумак уже мало довіру ... Я й далі Борис Чумак, незалежний експерт, якому всі вірять» [ДНК 2016, с. 171].

Стиль оповіді – іронічний, подекуди оксиморонний, як і сам образ Банана, який умів пливати за течією часу й опинитися в потрібний час у потрібному місці – справжній «герой» свого часу.

Історія шоста Володимира Рафєєнка (народився 1969 року в Донецьку, розмовляв лише російською, допоки у 2014 р. переїхав на Київщину у зв'язку з політичними подіями, протягом трьох років вивчив українську. У тексті він експресивно описує своє рідне місто: «Донецк уверенно и давно находился в серой зоне тяжелого абсурда. Из прекрасного украинского городка Россия сделала буфер, чтобы через него загонять в Украину политико-мистическое дерьмо ручного изготовления» [ДНК 2016, с. 176]). Новела має символічні позасюжетні елементи: назву – латинську приказку «*Dulcis fumus patriae*» (сладкий дым отечества) та два епіграфи – «Смейся, Паяц, / Над разбитой любовью, / Смейся, Паяц, ты над горем своим!» (Ария Канию из оперы «Паяцы») та «Видеть хоть дым, от родных берегов вдалеке восходящий...» з «Одіссеї» Гомера. У новелі чимало ненормативної лексики і, що цікаво, алюзій на античну літературу й ліричних пейзажних замальовок.

Героєм цієї російськомовної новели є «випадковий» син Банана від дівчини, яка була в нього закохана з юності, про якого він і не підозрював – Вася (1991–2047). Про батька він знає, що той «В правящем политическом блоке строит новую счастливую Украину» [ДНК 2016, с. 175], «по-украински лопотал бойко, а вот трех слов написать не мог без ошибки. Ну, оно и понятно. Тяжелая генеалогия. Декаденты, белогвардейцы и алкоголики» [ДНК 2016, с. 175]. Його ставлення до батька конкретне: «ненавидеть отца или презирать его – это дело житейское. Почти инстинктивное. Чтобы не погребло тебя вместе с твоей собственной жизнью все то дерьмо, которое называется родовой памятью, отцовской традицией ...» [ДНК 2016, с. 175]. Мати Васи загинула восени 2014 року: «... обиднее, если это была именно мина, которую метнули по городу защитники русского мира, чтобы немного разогреть обстановку перед очередным туром Минской дискотеки» [ДНК 2016, с. 178]. Яскравим спогадом героя є терикони й шахта «Веселая», куди німці скидували живими жителів Донбасу, радянські внутрішні органи – українців, а потім шахту взірвали, щоб приховати свої злочини. А терикони продовжують диміти, можливо, це душі замучених і вбитих: «Я бы назвал этот феномен дымом отечества. Думаю, что яда, подобного этому, глубинному, честному, рожденному в подземных древних хранилищах апокалипсиса, взять в Украине больше негде» [ДНК 2016, с. 183].

Про свою батьківщину герой зауважує: «Мы знали, что живем в Украине, но отчетливо понимали, что в то же самое время отрезаны от нее. Как писал поэт, “как нелюбимое дитя в семье родной” ... А Донбасс, как раз то самое место, где мы родились и жили, неотчетливо, неформально, но вполне безысходно оказывался отмежеван от остальной Украины. И дело, конечно, совсем не в языке» [ДНК 2016, с. 186], а про своє покоління сумно констатує: «... мы были слишком малы, чтобы видеть революцию на граните, ни хрена не понимали в движении “Украина без Кучмы”, и пропустили революцию роз, да и вообще в Киеве – не у себя дома, но что-то и в нашей жизни было такое. ... Да и есть, чего там скромничать, конечно, есть. У всех нас, кто остался без дома, кто живет сейчас в этой войне, кого ведут по жизни тихий Дымок и милая девочка Родина ...» [ДНК 2016, с. 201].

Завершальна історія «Захар та Андрій», написана Максом Кідруком (Максим Іванович Кідрук народився 1 квітня 1984 на Рівненщині), розповідає про Захара (2019–2056) – сина Василя Борисовича Чумака та Лілії Чумак-Ордаш (доньки Максима Ордаша). У 14 років, коли на його очах у 40-річному віці від інсульту померла мама, Захар вирішив стати лікарем. Інсульт був спричинений

гіпертонією, яка передалася їй у спадок від батька Максима, і була наслідком промислового ядерного вибуху 1972 року, коли й були опромінені «прадід Гена з тоді ще кількамільячним дідусем Максимом на руках» [ДНК 2016, с. 210]. І він став нейрохірургом. У новелі гармонійно поєднано реальність і фантастику: проведено паралелі між політичною ситуацією в Києві у 2056 році, коли мав відбутися референдум із визначення статусу територій, що були окуповані Росією у 2014 році, та ситуацією на Марсі, де постійне поселення з'явилося 2026 року, а у 2037 році народилася перша марсіанська дитина – хлопчик Еландон – і з тих пір жителі Марса почали ділитися на «наших» і «ненаших». «Місцеві» спостерігали за землянами, які приїжджали на Марс працювати за контрактом на 5–6 років і «безперервно торочили про дім, про життя без обмежень, прогулянки під відкритим небом і нескінченні розваги – алкоголь, секс, наркотики – на далекій Землі» [ДНК 2016, с. 215]. Природно, що після почутого «Марсіани» перехотіли до кінця своїх днів длубатися в шахтах, займатися наукою і щодня боротися за виживання на малоприсадибній для життя планеті. Вони захотіли свободи. І рівності» [ДНК 2016, с. 215]. Сутичка між ними скінчилася тим, що «марсіани», на чолі з найстаршим із них 19-тилітнім Еландоном, землян, серед яких були і їхні батьки, зачинили в теплиці, перекрили їм канали подачі кисню й пустили до теплиці метан: «Решта – ті, що пішли за ним, хто послухав його і власноруч блокував повітропроводи або ж просто мовчазно спостерігав, як помирають півсотні землян, – ще молодші. Деяким, напевно, не виповнилося й дванадцяти» [ДНК 2016, с. 217]. Чергове риторичне запитання до читача акцентує на концепції назви роману, розкриваючи її алегоричність та екзистенційну сутність: «Хто навчив цих дітлахів жорстокості? Що примусило їх задушити газом кількадесят інших колоністів, які відрізнялися від них лише тим, що не народилися на Марсі, а прибули із Землі? Невже ми не здатні перебороти самих себе, і всі наші дії обумовлені накопиченими в генах помилками попередніх поколінь? ... Я не міг збагнути, як Усесвіт таке дозволяє: яким чином, здавалося б, цілковито правильні рішення призводять до настільки жахливих наслідків? ... Що, як причина не в обставинах, а в нас самих, у прихованих злобі, егоїзмі та потворності, що накопичилися за сотні поколінь і вкоренилися глибоко в ДНК? ... Невже ми нічого не можемо вдіяти і спільнота на Марсі має неминуче пройти крізь власні Темні віки, перехворіти на нацизм, пережити епоху диктаторства?» [ДНК 2016, с. 218–220].

Цікавим, суто патріотичним є зображення автором майбутнього України й Росії, відносини між якими так чи так слугують тлом усього роману: «2026-го ... Росія все ще продовжувала боротися з інакомисленням і “фашистами»” поступово скочуючись до хаосу. 2040, невдовзі після остаточного виснаження сибірських газових родовищ, збанкрутувала найбільша корпорація Російської Федерації Газпром ... На початку 50-х Росія почала розвалюватися» [ДНК 2016, с. 221], а Україна «за минулу чверть століття стала лідером з експорту продовольства й одним із лідерів з експорту питної води, тож серед політичного істеблїшменту виникла потужна опозиція, що не бажала злиття з розореними після російського правління регіонами, населення яких мало вельми специфічне уявлення про демократію й ринкові відносини» [ДНК 2016, с. 222].

Андрій Чумак – син Захара: Захару було 18, Марті (правнучці Гафії) – 25. Коли Андрієві виповнилося 3 роки, вони розлучилися, а син залишився з батьком. Саме Андрій і є тим українським студентом найкращого закладу на євразійському континенті в Китаї, який бере участь в експерименті зчитування

генетичної пам'яті, що збережена в «сміттєвих» ДНК і є залишками древніших ДНК: «ця інформація є результатом фіксації в мозку індивіда найпотужніших в емоційному сенсі вражень» [ДНК 2016, с. 230].

Не випадковим, на нашу думку, є вибір назви цих ДНК – «сміттєві»: зафіксоване в них «сміття» історії бруднило характери та долі головних героїв. Можливо, це прокляття до сьомого коліна повинно було б уже припинитися, якщо б нащадки зважали на помилки пращурів і не повторювали їх. Для початку важливим є усвідомлення цього факту й бажання позбутися відчуття себе безсилим «попелом» та «сміттям», на яке неодноразово намагалися перетворити українців. Цей мотив не є новим в українській літературі: яскраво репрезентували його у своїй творчості митці-емігранти, зокрема Євген Маланюк та Іван Багряний (алюзії на якого легко прочитуються в романі).

У розмові із сином Захар зізнається: «Я віддав би що завгодно за можливість на мить повернутися в минуле й скасувати операцію», щоб не бачити «залляту кров'ю операційну й крихітну дівчинку, яка могла б жити, але померла на моїх руках» [ДНК 2016, с. 232]. Того ж вечора його вбив батько Христини Радченко: Захар міг уникнути цієї смерті, хоча б не відчинивши дверей та викликавши охорону, проте він не робить цього, ніби очікуючи на цю кару.

Висновки. Можемо стверджувати, що всі тексти «ДНК» об'єднані націотворчим та історіософським пафосом. Незважаючи на те, що кожен письменник має власну манеру письма, загалом стиль роману можемо окреслити як екзистенціалізм. Усі характери розкриті у їх сприйнятті України і українців на тлі певної історичної доби протягом 150 років. Як було заявлено в епілозі, у ДНК зберігаються лише найяскравіші почуття попередніх поколінь, викликані кризовими ситуаціями їх життя. Саме екзистенційний вибір постає перед кожним із семи героїв і кожен із них обирає власний шлях у житті. Марко гине, відстоюючи свою Україну в боротьбі з більшовиками. Його син Андреас будь-якими шляхами намагається вижити прилюбій владі (поляки, більшовики, німці) і стає опортуністом, проте закінчує свій життєвий шлях десь у Сибіру після чергового рецидиву. Син Андреаса – Гена проживає коротке й трагічне життя в Радянському Союзі: він відчув на собі «справедливість» партії за її «любов» до людей, які сміють говорити правду в очі, та головне був свідком взриву атомної бомби в Першотравневому в червні 1972 року, унаслідок якого від онкології померли його рідні і він сам. Гафія – онука Марка від єврейки Анни – разом з матір'ю, рятуючись від тоталітарної системи Сталіна емігрують до Франції.

Борис, який походить із лінії Маркового кузена і мав із Марком спільного прапрадіда-священника, єдиний з героїв, хто чітко усвідомив історію свого роду і по-своєму використав її: «Батьків родовід розлетівся цвітом ледь не по всьому світу ... В час, на який припало моє дитинство, згадувати про жодного з них можна було лише пошепки. Уже згодом кожен далекий, ніколи не бачений родич сам по собі означав позитивну рекомендацію. І якщо в жилах бігла кров тих самих Чумаків, це сприймалося знаком генетичної якості» [ДНК 2016, с. 145]. У школі, в армії йому забороняли думати самостійно, проте він вчасно зрозумів привілеї свого прізвища, через яке страждали всі його предки, і зумів зорієнтуватися у непрості дев'яності та зручно влаштуватися.

Син Бориса, про якого він і не знав, – Вася – переїхав з Донецька до Києва, утікаючи від «бандюків». Безбатченко, утративши під час бомбування у 2014 році маму, він жив спогадами про Донбас свого дитинства, відчуваючи себе

безсилим змінити щось у своєму житті. Його син Захар, засуджуючи батька за пасивність, вирішує обрати інший шлях – брати відповідальність за свої рішення і вчинки – і, без вини винуватий, трагічно помирає.

Символічно, що батьками Андрія, піддослідного студента, стають представники одного і того ж роду Чумаків: мати Захара – онука Гени, Андрійова ж мати походить від «діаспорної» Гафійки. «Минуле недосяжне, па. Ми мусимо йти вперед, а не тягнутися за тим, що було» [ДНК 2016, с. 232], – ця репліка Андрія у відповідь батькові стає ключовою: Андрій – єдиний з роду Чумаків, який виріс із люблячим батьком і втратив його одночасно з початком експерименту. Він має стати тим Чумаком, який, знаючи й переосмисливши історію свого роду й свого народу, має почати нову його історію.

«Чи варто давати людям свободу, коли знаєш, що це на лихо? І чи взагалі одиничне рішення здатне що-небудь змінити?» [ДНК 2016, с. 225] – це одне з багатьох питань, яке ставить роман перед читачем, спонукаючи до осмислення власної екзистенції та причетності до загальнолюдської історії. Підтвердженням цьому є і «Outro»: «Я намагався зрозуміти, які висновки зробить світ із цієї історичної події. ... Світ донедавна був жадливим і ми готові зрозуміти, що треба змінити, щоб його врятувати. Тепер ми знаємо, як нарешті стати мудрішими» [ДНК 2016, с. 237].

ЛІТЕРАТУРА

ДНК (2016). С. Жадан та ін. Харків, 237 с.

Улюра, Г. (2017). «ДНК»: Генні мутації роману. URL: https://lb.ua/culture/2017/02/27/359804_dnk_genni_mutatsii_romanu_.html (дата запити: 05.05.2021).

*Подано до редакції 30.05.2021 року
Прийнято до друку 25.06.2021 року*